

8. FORMIDLING AV E18-PROSJEKTET

Kristine Ødeby og Steinar Solheim

INNLEDNING

Formidling av arkeologiske utgravninger og resultater til allmennheten er en av KHMs samfunnsoppgaver, og dermed en viktig del av et utgravningsprosjekt.

Anja Mansrud hadde hovedansvar for å utarbeide strategi for formidling av prosjektets virksomhet. Da Mansrud sluttet i prosjektet, ble ansvaret delt mellom stabens medlemmer, med et hovedansvar hos prosjektleder. I 2015 ble Kristine Ødeby ansatt som assisterende feltleder med særlig ansvar for formidling i felt. Ødeby hadde også ansvar for omvisninger i felt i 2014.

I løpet av prosjektperioden er det blitt gjennomført ulike typer tiltak for å formidle resultater til et bredt publikum av allment interesserte og fagfolk (tabell 8.1).

OMVISNINGER I FELT

Et av prosjektets formidlingstiltak har vært omvisninger i felt for skoleklasser. Sesongen 2013 ble omvisningsbesøkene organisert av Mansrud med hjelp av øvrige ansatte arkeologer til den praktiske gjennomføringen. I 2014 og i 2015 overtok Kristine Ødeby ansvaret for gjennomføringen av det praktiske formidlingsopplegget i felt. Ødeby stod også for organiseringen og kontakten med skolene sammen med prosjektleder. I løpet av utgravningssesongene har omtrent 150 elever fra tre skoler deltatt i undervisningsopplegget. Den lokale barneskolen på Rugtvedt ble spesielt invitert, mens Kroken skole i Drangedal og Sannidal skole i Kragerø ba spesielt om å få komme på besøk. Det har vært størst interesse blant de yngste trinnene i grunnskolen ettersom læreplanen til 2. klasse inkluderer å lære om steinalderen. Av praktiske grunner ble omvisningene i 2013 lagt til lokalitetene Stokke/Polland 4, 5 og 6, i 2014 til lokalitetene Hegna vest 1 og 3 og i 2015 til lokalitetene Dørdal og Tinderholt 1.

Praktisk gjennomføring av undervisningsopplegget

E18-prosjektet har som målsetting å studere menneskers bruk av og aktivitet i steinalderens kystlandskap. Formidlingen til skoleklasser hadde forankring i prosjektets prosjektplan og faglige problemstillinger. Dette ble gjennomført ved å fokusere på

steinaldermenneskenes tilknytning til kysten og sosial aktivitet gjennom et romlig perspektiv på boplassen.

Omvisningene var tredelt. Første del fokuserte på å etablere tillit hos elevene ved å presentere arkeologene og stedet de var på. Konsepter som tidsaspektet og endringer i havnivå ble grunnleggende introdusert samt hvordan selve utgravningen foregikk. På en lettfattelig måte ble strandlinjeforskyvningen forklart ved at elevene var med og «svømte» fra havbunnen, det vil si brakkeriggen og parkeringsplassen, og opp til boplassene ca. 100 meter over havet. På boplassen ble et kart over lokaliteten med samtidig strandlinjekurve vist fram.

Andre del bestod av ulike aktiviteter. I sesongene 2013–2014 fikk elevene være med på å såle utgravde masser. Før aktiviteten startet, fikk elevene se eksempler på flint. Erfaringsmessig lærer elevene svært effektivt å skille flint fra annen stein. Noen bøtter med masser fra et funnrikt område på feltet var gjort klare, og i samarbeid med feltarkeologene såldet elevene massene. Kassene ble plassert nede på bakken, så elevene kunne sitte rundt dem i grupper på tre og fire og plukke og putte funn i poser. Denne typen aktivitet skiller omvisninger i felt fra omvisninger inne på museene, og aktiviteten gjør at elevene sitter igjen med følelsen av å ha bidratt til utgravningen.

I sesongen 2015 ble det utviklet et alternativt aktivitetsopplegg hvor det ble fokusert på steinaldermenneskenes forhold til kysten og landskapet og hvordan de utnyttet omgivelsene på og rundt boplassen. Aktiviteten ble introdusert ved å peke ut forskjellene i landskapet nå og da, som hvor strandkanten der menneskene kom inn med båtene sine, kan ha vært. For at avstanden til steinaldermenneskene ikke skulle bli for stor, ble det foreslått at det var barna selv som satt i båtene som kom inn mot land. Slik ble et autentisk spørsmål introdusert: Elevene kunne her komme med forslag til *hva* de selv ville foretatt seg på boplassen, og *hvor*. Rent omvisningsteoretisk er deler av denne typen omvisninger karakterisert som dialogbasert undervisning, der omviser ikke utelukkende fungerer som en foreleser, men integrerer barnas bidrag i samtalen og stiller autentiske spørsmål. De autentiske spørsmålene er ikke ledende der omviser vil komme fram til et bestemt svar, men lar elevene

Måned/år	Type	Tittel
2013		
August	Avisoppslag, Varden	«E18 endrer Telemarks historie»
August	Norark.no	«E18 Rugtvedt-Dørdal. Lokaliteter fra eldre og yngre steinalder samt gravminner, bosetningsspor og hulveier fra jernalder»
September	Avisoppslag, Varden	«Setter Bamble på spissen»
September	Norark.no	«Begivenhetsrike uker i Bamble. Nytt fra E18 Rugtvedt-Dørdal»
September	Omvisning	3. klasse, Rugtvedt barneskole
September	Omvisning	3. klasse, Rugtvedt barneskole
September	Omvisning	4. klasse, Rugtvedt barneskole
September	Omvisning	5. klasse, Rugtvedt barneskole
September	Omvisning	Omvisning for Arkeologisk studentforening, IAKH, UiO
September	Omvisning	Omvisning for ansatte ved Vestfoldbaneprosjektet, KHM
Oktober	Avisoppslag, Varden	«Ligger Bambles eldste hus her?»
Oktober	NRK Telemark	«Leter etter Bambles eldste hus»
Oktober	Norark.no	«Mesolittiske kokegrøper og middelalderske hulveier? Sesongavslutning 2013 ved E18 Rugtvedt-Dørdal»
November	Norsk Arkeologmøte, foredrag	«Resultatbørs: E18 Rugtvedt-Dørdal. Undersøkelser av steinalderboplasser, gravhauger og hulveier»
November	Norsk Arkeologmøte, poster	«Stem på Telemarks tarveligste stenøxe»
Diverse	Omvisning	Omvisning for personer i lokalmiljøet
2014		
Februar	KHM, foredrag	«Steinalder i fokus»
Februar	KHM, foredrag	«Fortellerstund i Historisk museum»
April	Norark.no	«E18 Rugtvedt-Dørdal 2014: 20 lokaliteter, 20 arkeologer, 20 uker!»
April	Norark.no	«Oslofjorden – et sentralområde for forståelsen av steinalderens kystbosetning?»
Mai	NRK Telemark	«Bygger fremtiden opp på fortiden»
Mai	NRK Radio	«Steinalderens teknologi»
Mai	NRK Radio	P1 Nyhetsmorgen, «Funn langs ny E18»
Mai	Nicolay arkeologisk tidsskrift	«Erfaringer med heldigital dokumentasjon på Kulturhistorisk museums arkeologiske undersøkelser»
Mai	Nicolay arkeologisk tidsskrift	«E18 Rugtvedt-Dørdal. Prosjektet og potensialet»
Juni	Avisoppslag, Telemarksavisa	«Kritisk til arkeologiske kostnader»
Juli	NRK Radio	«Steinalderboplass»
Juli	Norark.no	«E18 Rugtvedt-Dørdal»
August	NRK Telemark	«Er dette vikingenes E18?»
August	NRK Telemark	«Fant jernaldergrav i Bamble»
August	Norark.no	«Et forsøk på å fylle et 'tomrom' i Bambles historie»
August	Omvisning	Statens vegvesen
September	Omvisning	Studenter og ansatte ved Christian Albrechts Univesität, Kiel
September	Omvisning	4. klasse, Kroken barneskole
September	Omvisning	1. klasse, Rugtvedt skole

Oktober	NRK Telemark	«Vet mer om steinalderens teknologi»
Oktober	Norark.no	«Bruk av drone på E18-prosjektet»
November	Norsk Arkeologmøte, poster	«Fra analog til digital»
November	Norsk Arkeologmøte, poster	«På gamlemåten – eller slik ville nok Sigurd gjort det»
November	Norsk Arkeologmøte, poster	«Forunderlige oldsaker fra Telemarks steinalder»
November	Norsk Arkeologmøte, foredrag	Resultatbørs: E18 Rugtvedt-Dørdal. Undersøkelser av steinalderboplasser, gravhauger og hulveier
November	KHM, foredrag	«Fotogrammetri som metode for feltdokumentasjon»
November	Foredrag	Statens vegvesen
2015		
Januar	Avisoppslag, Varden	«Bambles forhistorie – verdt hver krone»
April	KHMs forskningsdag, foredrag	«Spredning og bruk av metaryolitt i Oslofjordsområdet»
April	Socio-Environmental Dynamics over the Last 12,000 Years, foredrag	«Towards a refined understanding of Mesolithic coastal landscapes. New investigations on human-environment interactions in Telemark, Norway»
Mai	NRK Telemark	«Steinalder-bamblingen var raus»
Mai	NRK Radio	«Siste sesong med arkeologi langs E18 i Bamble»
Mai	Norark.no	«Undersøkelser av fem tidligmesolittiske lokaliteter langs E18 i Bamble»
Mai	Omvisning	Sannidal skole, Kragerø, 3. trinn
Juni	Telemark.no	«Steinalder i Bamble. Vår eldste historie»
Juni	Omvisning	Sannidal skole, Kragerø, 2. trinn
Juni	Omvisning	Rugtvedt skole, Bamble, 2. trinn
Juni	Omvisning	Riksantikvaren
Juni	Omvisning	Statens vegvesen
Juni	Omvisning	Telemark fylkeskommune
Juni	Omvisning	Tromsø Museum
Juli	Avisoppslag, Telemarksavisa	«Månedens kulturminne: Steinalder i Bamble. Vår eldste historie»
Juli	Forskning.no	«Her lagde nordmenn verktøy for 11 000 år siden»
September	Meso 2015, foredrag	«From log boats to rubber tires. The E18 Rugtvedt-Dørdal project, Telemark, Southern Norway»
November	Bamble, foredrag	Folkemøte i Bamble, SVV og KHM
November	Avisoppslag, Varden	«Oldtidsfunn på E18-parsellen»
2016		
Januar	KHM, foredrag	«Registreringer og utgravninger langs E18». Samarbeidsmøte, KHM og fylkeskommunene

Tabell 8.1. Formidlingstiltak gjennomført av prosjektet i løpet av 2013–2016

bruke nysgjerrigheten og kreativiteten sin og lære gjennom samtaler og praktiske aktiviteter. På denne måten lukkes tidsgapet mellom nåtiden og fortiden, og elevene kan lettere relatere seg til landskapet når de trer ut på boplassflaten.

Etter en samtale ble bilder av gjenstander og aktiviteter, som flintknakking, telt og kokegrop, vist fram og

diskutert. Elevene ble delt inn i små grupper og fikk utdelt laminerte bilder med oppdrag om å plassere disse der de selv ville ha utøvd aktiviteten dersom de var et steinaldermenneske som bodde på boplassen. Etter at elevene fikk bruke litt tid på dette, ble alle bildenes plassering gjennomgått i plenum (figur 8.1). I dialog med elevene ble det deretter reflektert over

Figur 8.1. Skoleklasse på besøk. Elevene diskuterer hva slags aktiviteter som kan ha foregått på lokaliteten Dørdal, med Kristine Ødeby.

hva som fortsatt kan være bevart i jorda. Her ble det diskutert hvilke aktiviteter som legger igjen spor, og hvilke som viskes vekk over tid.

I tredje del ble autentiske funn og replikaer vist fram. Replikaene var blant annet skjeftet øks, harpunspiss av bein, komplette piler med styrefjær og kjerner med flekker og avfallsmateriale fremstilt av Morten Kutschera til bruk i formidlingen ved Vestfoldbaneprosjektet (Reitan 2014: 88–89). Både replikaer og funn fikk god tid til å sirkulere i gruppen, så elevene gikk fra boplassen med følelsen av å ha holdt steinalderen i hånden.

Respons

Omvisningene varte i 60–90 minutter. Denne lengden er optimal for at elevene ikke skal bli rastløse, men også for at de skal få utfoldet seg nok i aktiviteten. Aktiviteten i del 2 gjør at barna blir kjent med boplassen på sine egne premisser, og det å få ta og kjenne

på gjenstandene avslutningsvis er spennende nok til å holde hele klassen fokusert til siste slutt.

Undervisningsopplegget fikk umiddelbart god respons. Den systematiske oppdelingen i teori–aktivitet–funn holdt oppmerksomheten til nesten alle elevene gjennom hele omvisningen, og de fleste elevene engasjerte seg ved å stille spørsmål. Lærere og foreldre som var med, engasjerte seg også ved å stille spørsmål og uttrykte både muntlig og skriftlig i etterkant at undervisningsopplegget hadde vært vellykket.

FORMIDLING I MEDIENE

Bruk av ulike medier har vært viktig for å oppnå god rekkevidde på formidling av prosjektets virksomhet. Medieoppslagene har variert innholdsmessig: De første medieoppslagene inneholdt i stor grad informasjon om prosjektet og forventningene knyttet til det, mens de siste sakene hadde mer fokus på prosjektets

HISTORIE: Arkeologiske utgravninger

Bambles forhistorie

– verdt hver krone

Bamble-ordfører Jon Pieter Flølo er, i følge NRK og Varden, kritisk til arkeologiske utgravninger i kommunen. Ordføreren spør om vi ikke vet nok om steinalderen i Bamble, og om det er nødvendig å grave frem alt.

Som prosjektleder for det pågående arkeologiske prosjektet langs nye E18 i Bamble, vil jeg kommentere ordførerens utspill.

Til spørsmålet om vi ikke vet nok om steinalderen i Bamble, er svaret fra et faglig ståsted et en kelt nei. Før undersøkelsene langs nye E18 tok til i 2013, var det undersøkt én steinalderboplass i kommunen. Det vil si én boplass fra et tidsrom på 7000 år, i tillegg til noen øsker og andre redskaper. La oss kikke på en parallell: Kan vi ved å studere restene av ett halvveis møblert hus i Bamble samt noen hundre tilfeldig funne redskaper fra tidsrommet 1950–2015 forstå samfunns- og kulturutviklingen i området i den perioden? Kan vi på bakgrunn av et slikt kildemateriale forstå hvem som bodde der, hva de levde av eller hvordan samfunnet var organisert?

Når utgravningene langs E18 er ferdig i 2015, vil vi ha langt mer kunnskap om Bambles steinalder. Likevel vil vi kun ha undersøkt 14 prosent av alle inntil nå kjente steinalderboplasser i hele Bamble, noe som i snitt tilsvarer én boplass for hvert 200 år av steinalderen. Innenfor E18-prosjektet utfører vi målrettede undersøkelser med utgangspunkt i oppdatert kunnskap om steinalderen. Det vil der for ikke bli undersøkt mer enn 15–20 % av det samlede areal av alle boplassene som berøres av veitbyggingen. Flølos bekymring for at vi arkeologer graver frem hver pilspiss og kokegrop er altså grunnløs.

Kunnskapen vi skaper med utgravningene har verdi. Dette er spesielt tydelig i møte med lokalbefolkningen, enten det er skoleklasser, barnehager, grunneiere eller andre som stikker innom utgravningsfeltene våre. Mitt inntrykk etter to utgravningssejlinger i Bamble er at lokalbefolkningen

har en sterk interesse for hva vi gjør og hva vi finner ut av. De er rett og slett interessert i Bambles forhistorie. Flølo sier at undersøkelser av boplasser fra forhistorien er av nasjonal interesse. Der er vi enig, men jeg vil tilføye at dette synes å ha stor verdi også for Bambles innbyggere.

Ikke alle er klar over den rike forhistorien i Bamble, og selv vi fagfolk blir overrasket over det vi finner ut av med undersøkelsene. Resultatene fra de arkeologiske utgravningene langs E18 bidrar til å belyse viktige hendelser i vår eldste historie, og da spesielt utviklingen av en rik kystkultur. Det er gjerne ikke kjent for alle at Telemark, som et få steder i verden, har uforsvinnede spor etter en sammenhengende kystkultur fra istidens slutt og frem til i dag. I nesten hele verden er denne arven fra steinalderen oversvømt av havet, mens i Bamble ligger den fremdeles på tørt land. Vi har et ansvar for å forvalte og formidle dette.

Nettopp i den sammenhengen mener jeg derfor Flølos innspill om kostnader knyttet til arkeologiske undersøkelser er viktig. Det er fordi det minner meg om at vi må skape bedre kunnskap om forhistorien for pengene som brukes til utgravninger, og ikke minst at vi hele tiden må bli bedre til å formidle kunnskapen om forhistorien. Veien fra utgravning til formidling og forskning må være kortest mulig.

Det er ingen motsetning mellom det å drive samfunnsutvikling og samtidig undersøke og dokumentere uerstattelige kulturminner. Det er ingen grunn til å slette restene etter vår eldste kystkultur når vi bygger en ny vei. Nettopp sporene etter en rik kystkultur er Bambles viktige bidrag til norsk og europeisk kulturhistorie. Å kartlegge en brøkdel av denne arven bør være av interesse også for Bambles politikere.

Steinar Solheim
Arkeolog og prosjektleder v/Kulturhistorisk museum, UiO

Figur 8.3. Leserinnlegg til Varden.

Prosjektet har presentert fire postere på det årlige Norsk arkeologmøte (NAM) i 2013 og 2014. Posteren «Forunderlige oldsaker fra Telemarks steinalder» vant pris for beste poster i 2014 (figur 8.4, 8.5).

FOLKEMØTE I BAMBLE OG POPULÆRVITENSKAPELIG HEFTE

I november i 2016 arrangerte SVV et folkemøte i Bamble med informasjon om veiprojektet og resultatene fra de arkeologiske utgravningene. Prosjektet fikk her formidle resultater og vise frem funn fra utgravningene samt diskutere arkeologi med Bambles innbyggere. Til møtet fikk prosjektet laget et populærvitenskapelig hefte som inneholdt informasjon om steinalderen i

Sørøst-Norge og E18-prosjektets resultater (figur 8.6). Med tanke på de relativt begrensede ressurser (ca. tre ukesverk) som ble lagt ned i skrivingen og formgivingen av heftet, var det en god investering. Heftet er også delt ut i andre sammenhenger og fungerer bra som formidling av steinalderen i Sørøst-Norge.

Figur 8.4. Prosjektets poster til NAM 2014.

Figur 8.5. Prosjektets poster til NAM 2013.

Figur 8.6. Prosjektet fikk laget et populærvitenskapelig hefte i 2015 i forbindelse med et folkemøte i Bamble.